

‘Europa stuit weer op zijn grenzen’

In Europa staan weer hekken, aan de buitengrenzen heerst grote instabiliteit. Historicus Ivo van de Wijdeven over Europese grenzen en de lange lijnen van de geschiedenis

Michiel Goudswaard
Den Haag

Hij zit dagelijks met zijn neus boven op het wereldnieuws. Als politiek analist op het ministerie van Algemene Zaken is het zijn werk om orde te scheppen in de chaotische nieuwsstroom en daarover te rapporteren. Eenvoudig is dat niet, vooral omdat in de meeste nieuwsberichten wel veel feiten en meningen staan, maar het historisch perspectief ontbreekt. Dat perspectief schetst hij nu, op persoonlijke titel, in zijn net verschenen boek *De rafelranden van Europa*. De geschiedenis van Rusland, het Ottomaanse Rijk, Afrika en de EU passeren daarin de revue.

‘Europa bevindt zich midden in een “perfect storm”’, zegt Ivo van de Wijdeven in een koffiehuis aan het Haagse Buitenhof. ‘De vluchtelingenstroom zet het Europese bouwwerk onder druk, terwijl aan de rafelranden van Europa grote instabiliteit heerst. Dat leidt begrijpelijkerwijs tot angst en onzekerheid bij de bevolking. Juist in een dergelijke situatie is het belangrijk om dieper te graven, goed te kijken naar de historische wortels van wat er om ons heen gebeurt. Oorlogen, conflicten, terrorisme en vluchtelingenstromen zijn helaas een constante in de Europese geschiedenis.’ Van de Wijdeven zegt dat niet om de ernst van de problemen waarvoor Europa staat te relativeren. Maar het is volgens hem van groot belang dat we meer zicht krijgen op de historische wortels van de situatie waarin Europa zich nu bevindt. En daarmee op de sterk door de geschiedenis bepaalde drijfveren van de leiders van nu.

V Is ons historisch bewustzijn kleiner dan dat in andere landen?

‘Ik denk van wel. Nederland was vroeger een grote speler op het wereldtoneel en heeft oorlog en bezetting meegemaakt. Maar na 1945 is onze rol kleiner geworden. We deden mee aan vredesmissies, maar dat was het wel. Door het neerhalen van vlucht MH17 veranderde dat abrupt, het conflict in Oekraïne was voor de gemiddelde Nederlander geen ver- van- ons-bedshow meer. Door de terreurdreiging van Isis en de vluchtelingenstroom richting Europa moeten we ons nu verdiepen in de achtergronden daarvan. Andere Europeanen leven veel meer met hun geschiedenis. De Polen bijvoorbeeld zijn zo vaak bezet en verdeeld, dat de bevolking daar heel gevoelig is voor de Russische dreiging. Hoe dichtert landen tegen de rafelranden van Europa aan zitten, hoe groter het historisch besef.’

“
‘Hoe dichtert landen tegen de rafelranden aan zitten, hoe groter het historisch besef’

“

‘Europa bevindt zich midden in een “perfect storm”’

V De grenzen zijn terug in Europa, schrijft u. Niet alleen de fysieke, maar ook de religieuze en economische grenzen spelen weer een grotere rol. Zijn ze dan ooit weggeweest?

‘Nee, maar ze zijn de afgelopen jaren wel weer veel zichtbaarder en belangrijker geworden. Isis-leider Abu Bakr al-Baghdadi heeft het kalifaat uitgeroepen en zet daarmee de grenzen die de Fransen en de Britten in het Midden-Oosten trokken in het Sykes-Picotverdrag van 1916 op losse schroeven. Hij wil een grensoverschrijdende islamitische eenheidsstaat, die op geen enkele manier rekening houdt met religieuze en etnische grenzen in de regio. Dat deden de koloniale machten vroeger overigens ook niet. Binnen Europa zijn er na 1945 steeds meer stroken behang geplakt over de grenzen en scheuren die door Europa liepen. Door de oprichting en steeds verdere uitbreiding van de EU leken de grenzen steeds verder te verdwijnen. De financiële crisis en de grote vluchtelingenstroom leiden er nu toe dat de vochtplekken en scheuren weer volop door het behang komen. Door de financiële crisis liggen de grote economische verschillen tussen Noord- en Zuid-Europa bloot. Oost-Europese landen reageren veel feller op de Russische bezetting van de Krim dan wij. Ook kijken zij heel anders aan tegen de opvang van vluchtelingen. De normen en waarden die verbonden zijn aan de democratie en rechtsstaat blijken in Hongarije en Polen minder diep verankerd dan velen dachten. En dan staan door de vluchtelingenstroom ook nog eens de open grenzen uit het verdrag van Schengen onder druk. Er staan nu meer hekken in Europa dan ten tijde van de Koude Oorlog.’

V U noemt die hekken symptomatisch voor het gebrek aan zelfvertrouwen en het gebrek aan onderling vertrouwen in de EU. Europa stuit letterlijk en figuurlijk op zijn grenzen. Wat te doen?

‘Ik ben geen beleidsmaker, maar als we naar de Europese geschiedenis kijken, kunnen we vaststellen dat er na 1945 een einde is gekomen aan een lange reeks religieuze, etnische en territoriale conflicten. Al sinds het einde van de Dertigjarige Oorlog in 1648 streeft Europa ernaar problemen samen op te lossen en de vrede te bewaren. Na 1945 is dat gelukt, dankzij de vorming van de EU. De Unie is een tamelijk indrukwekkend bouwwerk geworden dat ons veel welvaart heeft gebracht en waar de Oost-Europese landen graag aansluiting bij zochten. Nu dat bouwwerk door de vluchtelingen crisis onder druk staat, lijkt Europa niet meer te zien wat die samenwerking allemaal

Ivo van de Wijdeven: ‘Machtspolitiek is diep verankerd in de geschiedenis van de Europese grootmachten.’

FOTO: MICHEL GOUDSWAARD

CV

1979
Geboren in Geldrop

2004
Doctoraal geschiedenis Radboud Universiteit Nijmegen

2004
Redacteur bij tijdschriften

2006
Politiek redacteur ministerie van Algemene Zaken

2010
Politiek analist ministerie van Algemene Zaken

2016
Publicatie *De rafelranden van Europa* (uitgeverij Spectrum)

heeft opgeleverd en ontbreekt het zelfvertrouwen om maatregelen te nemen. Terwijl de geschiedenis toch leert dat samenwerking Europa juist in tijden van crisis verder brengt.’

V U vergelijkt in uw boek de EU met het Heilige Roomse Rijk, een los verband van vorstendommen met de keizer aan het hoofd. Dat rijk ging uiteindelijk roemloos ten onder. Staat het voortbestaan van de EU op het spel, zoals eurocommissaris Frans Timmermans vreest?

‘De Britse historicus A.J.P. Taylor zei al dat voorspellen erg moeilijk is, vooral als het over de toekomst gaat. Ik weet niet of we op een keerpunt staan, maar de EU heeft al veel crises overwonnen, in de “moments of need” werd uiteindelijk voor samenwerking gekozen. In de euro-crisis heeft nauwere samenwerking ons weer stabiliteit gebracht. Het zou vanuit historisch perspectief dus logisch zijn om die lijn ook bij het vluchtelingenprobleem door te trekken. Het Heilige Roomse Rijk is in 1806 dan wel ten onder gegaan, maar heeft wel achthonderd jaar bestaan. Het was geen superstaat, de circa 300 vorsten zetten de lijnen uit en kozen voor samenwerking op gebieden waar zij dat nuttig vonden, zowel militair als economisch. Die 300 vorsten, dat waren de EU-regeringsleiders van toen.’

V Europa heeft te maken met grote uitdagingen aan zijn buitengrenzen, waarvan het Rusland van president Vladimir Poetin een van de belangrijkste is. Wat drijft hem?

‘Poetins buitenlandse politiek is alleen te begrijpen tegen de achtergrond van de duizendjarige Russische geschiedenis. De Russen hebben steeds weer strijd geleverd tegen nomadische stammen, en dat heeft sporen nagelaten op de Russische ziel. Ze zijn onzeker, bang voor indringers van buiten, en hebben om die reden door de eeuwen heen gekozen voor gebiedsuitbreiding. Naar het Westen, het Zuiden en het Oosten. Toen in de 19de eeuw de Russische spoorwegen werden aangelegd, kozen de tsaren voor een afwijkende spoorbreedte, zodat eventuele aanvallers het spoor niet zouden kunnen gebruiken. De veldtocht van Napoleon naar Moskou lag nog vers in het geheugen. Dat afwijkende spoor heeft niet geholpen, Hitler wist met tanks de weg naar Moskou toch te vinden, maar de angst voor invallen zit diep.

De “frozen conflicts” die Poetin tot stand heeft gebracht in Georgië, Transnistrië en Oekraïne zijn drempels om de Russische invloedssfeer af te bakenen. Het is van belang die achtergrond te kennen. Poetin noemt de ondergang van de Sovjet-Unie niet voor niets de grootste geopolitieke ramp van de 21ste eeuw.’

V Wat moet de conclusie daaruit zijn voor onze opstelling tegenover Poetin? Machtspolitiek in Georgië, op de Krim, in Oekraïne, en nu weer in Syrië beantwoorden met machtspolitiek?

‘Wij hebben het imperialisme afgezworen, maar machtspolitiek is diep verankerd in de geschiedenis van de Europese grootmachten. Het Westen heeft moeite met Poetins hybride oorlogvoering, een mix van militaire en economische machtsmiddelen en propaganda. Uiteindelijk levert samenwerking binnen de EU ook hier het beste resultaat op, hoe moeilijk het ook is om iedereen op één lijn te krijgen. De sancties die werden afgekondigd na de bezetting van de Krim hebben geholpen, zij dragen bij aan de economische problemen van Rusland. Dat is belangrijk, want Poetins binnenlandse positie wordt bepaald door zijn vermogen om zijn economische beloften aan de bevolking na te komen.’

V Wat is het moment uit de Europese geschiedenis waaruit de leiders van nu de meeste inspiratie kunnen putten?

‘Ik denk onmiddellijk aan de vorming van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal in 1951, een voorloper van de EU. Daarbij stond het uitbannen van militaire conflicten centraal, en werd door de zes lidstaten soevereiniteit overgedragen om hun samenwerking gestalte te geven. Alleen via samenwerking kunnen we verder komen, zowel binnen de Unie als aan de rafelranden van Europa.’

“

‘Het Westen heeft moeite met Poetins hybride oorlogvoering’